

Diàleg transfronterer en una cruïlla pirinenca. Coincidències lexicals d'Aran i Comenge

AITOR CARRERA I BAIGET

Professor de llengua i lingüística occitanes

Universitat de Lleida

aitor.carrera@filcat.udl.es

RESUM: DIÀLEG TRANSFRONTERER EN UNA CRUÏLLA PIRINENCA. COINCIDÈNCIES LEXICALS D'ARAN I COMENGE

La Vall d'Aran està separada de la resta del domini occità per una línia administrativa que talla perpendicularment la conca de la Garona, l'única sortida de la comarca sense grans obstacles físics. Tot i això, la frontera no ha aturat mai el contacte entre gascons d'estats diferents, que fins fa no gaire només es comunicaven en occità. Això, evidentment, havia de tenir conseqüències lingüístiques. Hi ha filòlegs que asseguren que l'aranès té una personalitat diferenciada de la dels parlars gascons veïns. Però això és el resultat d'un apriorisme administratiu. Realment, no hi ha límits dialectals entre la Vall d'Aran i allò que alguns han anomenat *Vall d'Aran francesa*. Als dos costats de la frontera hi ha sovint les mateixes solucions lingüístiques. Aquí s'estudien alguns casos concrets de coincidència lexical del Baish Aran i les zones comengeses veïnes.

Paraules clau: occità, aranès, lèxic, dialectologia, sociolingüística.

RESUMEN: DIÁLOGO TRANSFRONTERIZO EN UNA ENCRUCIJADA PIRENAICA. COINCIDENCIAS RELATIVAS AL LÉXICO DE ARÁN Y COMENGE

El Valle de Arán está separado del resto del territorio lingüísticamente occitano por una línea administrativa que corta perpendicularmente el valle de la Garona, la única salida de la comarca sin grandes obstáculos físicos. No obstante, la frontera no ha sido nunca un freno para el contacto entre gascones de estados diferentes, que hasta hace poco sólo se comunicaban en occitano. Eso había que tener consecuencias lingüísticas. Hay filólogos que aseguran que el aranés tiene una personalidad diferenciada de la de las modalidades gasconas vecinas. Pero dicha afirmación es el resultado de un apriorismo administrativo. Realmente no hay límites dialectales entre el Valle de Arán y lo que algunos han llamado *Valle de Arán francés*. A ambos lados de la frontera hay a menudo las mismas soluciones lingüísticas. Aquí se estudian algunos casos concretos de coincidencias en el léxico del Baish Aran y las zonas vecinas del Comenge.

Palabras clave: occitano, aranés, léxico, dialectología, sociolingüística.

ABSTRACT: ACROSS FRONTIER DIALOG IN A PYRENEES CROSSROAD. RELATIVE COINCIDENCES FROM ARÁN AND COMENGE LEXICAL

The Aran valley is separated from the rest of the remaining occitan-speaking territory by an administrative line that cuts the Garona valley perpendicularly. The Garona valley represents the only way out to the region without important physical obstacles. However, the frontier has never been an impediment for the contact among different Gascon states, which until recently only communicated among themselves in occitan. This should have linguistic consequences. Some philologists believe that the aranese has a different personality as compared to other neighborhood gascon languages. But this statement is a consequence of an administrative

apriorism. Actually, there are no dialectal limits between the Aran Valley and what some called French Aran Valley. On both sides of the border there are often the same linguistic solutions. Here we study some of the particular cases reflecting coincidences in the Baish Aran lexical and the neighborhood regions of Comenge.

Key words: occitan, aranese, lexical, dialectology, sociolinguistics.

PRESENTACIÓ

La major part de les fronteres europees actuals no responen a criteris lingüístics o culturals, sinó a decisions polítiques produïdes per equilibris de poder complexos, i en alguns casos fins i tot per l'arbitrarietat. La majoria dels estats europeus –gairebé tots–, per tant, no són territorialment monolingües. Les seues fronteres fraccionen sovint dominis lingüístics, i això fa que l'espai de moltes varietats minoritzades quedi repartit per més d'una administració estatal. El domini lingüístic occità és un exemple perfecte d'això que diem: més d'una trentena de departaments a l'Estat francès, una quinzena de valls alpines a la República Italiana i, a l'Estat espanyol, la Vall d'Aran, que depèn políticament de terres meridionals des de l'època medieval tot i trobar-se situada al nord de l'eix pirinenc.¹

Malgrat la seua situació política, la Vall d'Aran ha tingut fins fa poc moltes dificultats per comunicar-se amb les zones situades al sud de la serralada pirinenca, ja que per fer-ho havia de superar grans obstacles físics. S'ha de tenir present que l'actual túnel de Vielha té amb prou feines cinc dècades, i que per anar de la Vall d'Aran al Pallars o la Ribagorça calia passar per alts ports de muntanya que en determinades èpoques de l'any podien ser temibles. Per contra, la comarca no ha tingut mai problemes per arribar al Comenge, a l'Estat francès. Només cal seguir el curs de la Garona i creuar el pas fronterer de Pònt d'Arrei. Fa cent anys, Soler i Santaló ja assenyalava que hi podien passar “tot l'any tot tipus de vehicles [sic] ab comoditat”.² I Alcover, després de veure que la Vall d'Aran es comunicava sobretot “amb França, perquè (...) hi desemboca”,³ comentava:

1. La Vall d'Aran només té dos punts mediterranis: Montgarri, a la conca de la Noguera Pallaresa, i l'Espitau de Vielha, al sud del famós túnel, on abans hi residia una família que parlava gascó.
2. SOLER I SANTALÓ Juli, *La Vall d'Aran (1906)*, Garsineu, Tremp, 1998, p. 21.
3. ALCOVER Antoni Maria, *Dietari de l'Excursió Filològica (1906)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983, p. 66.

“resulta més curt i més poc anar de Lleida a la Vall d’Aran per Barcelona, Port-Bou [sic], Tolosa i Bagnères de Luchon [sic] o bé per Saragossa, Irún, Banyonne [sic], Pau i Bagnères de Luchon que no anar-hi tot dret.”⁴

“*Sólo en el extremo norte existe una comunicación fácil con el mundo exterior*”, deia Fritz Krüger.⁵ I això havia de tenir conseqüències sobretot en els pobles pròxims a aquell món exterior. Les localitats de la part baixa de la Vall d’Aran (concretament les del terçó dels Quate Lòcs) han tingut sempre uns vincles estrets amb les poblacions situades just a l’altre costat de la línia administrativa (les del Bauartès, la comarqueta de Sent Biat),⁶ de les quals no els separa cap barrera física. Sempre hi ha hagut un bon motiu per posar-s’hi en contacte: el contraban, el mercat de Sent Biat i el comerç en general, els serveis públics hexagonals de què gaudien els meridionals, l’accés dels aranesos a les grans vies de comunicació per anar a Bordeus i Tolosa o a la verema de les Lanes, l’antic trànsit de rais i de matèries de primera necessitat per la Garona, l’arrendament de boscos, la transhumància, el famós tramvia de Marinhac, l’afluència de ciutadans francesos als casinos de Baish Aran, els matrimonis entre ciutadans d’estats diferents, l’intercanvi de temporers o, evidentment, el pasturatge.⁷ En localitats del Bauartès com

4. *Ibid.*, p. 68.

5. KRÜGER Fritz, *Los altos Pirineos. Vol. I. Comarcas, casa y hacienda (primera parte)*, Garsineu-Diputación de Huesca-Diputación General de Aragón, Tremp-Osca-Saragossa, 1995, p. 56.

6. El Bauartès és la continuació geogràfica natural de la Vall d’Aran per la conca de la Garona (alguns fins i tot l’han anomenat *Vall d’Aran francesa*). Concretament fem referència a l’espai que va de la frontera política a Sent Biat, i no pas a tot el cantó del qual és capital aquesta població comengesa. Aquest territori no només és homogeni geogràficament (el congost de Sent Biat, situat als peus del Tuc de Gar, és un límit físic molt clar, i gairebé coincideix amb la confluència de la Garona i de la Pica, que arriba de la vall de Luishon), sinó que té una certa entitat històrica (i es pot identificar amb l’arxiprestat d’Arlòs, localitat al costat de Sent Biat): “*Si l’on s’en tenait par exemple à l’enumeration des paroisses du pouillé de 1387, on ne ferait du Bavartès que le bassin de la Garonne en amont de Saint-Béat alors que le pays s’étendait aussi au bassin de la confluence de la Garonne et de la Pique*” (HIGOUNET Charles, *Le comté de Comminges de ses origines à son annexion à la couronne*, L’Adret, Tolosa, 1984, p. 406).

7. Recordem, d’altra banda, que un dels exemples més coneguts de *Lies e Patzeries* és el de 1513, que va reunir representants d’una colla de valls pirinenques al Plan d’Arrem, justament a tocar de Pònt d’Arrei. Sobre les relacions històriques entre baix-aranesos i comengesos, vid. alguns dels treballs següents, que no són pas tots els que s’encarreguen del tema. Còts Pèir, *Los derechos de paso, pastos y aguas entre Aran, Comenges y Coserans y su relación con los tratados de Lies i [sic] Patzeries*, Conselh Generau d’Aran, Vielha, 2003; VIOLANT I SIMORRA Ramon, *El Pirineo español. Vida, usos, costumbres, creencias y tradiciones de una cultura milenaria que desaparece*, Alta Fulla, Barcelona, 1997, p. 55; POJADA Patrici: “Situación lingüística de la Val d’Aran al sègle XVII e produccion en occitan”, a *Textes Occitans*, 2, 1997, p. 68, “La Vall d’Aran i les fronteres al segle XV”, a *Afers*, 29, 1998, p. 140 i 142-143, “Le commerce des mules entre la France et l’Espagne à l’époque moderne: l’exemple du Val

Mèles o Hòs és corrent de tenir ascendència en nuclis del terme municipal de Canejan com Pradet o Sant Joan de Toran, i encara avui hi ha trobades entre canejanesos i comengesos al capdamunt de les muntanyes frontereres, on abans hi havia contraban. Les proves de la relació que uneix el Baish Aran i el Bauartès apareixen fins i tot en els treballs lingüístics. Séguy, en visitar Mèles per obtenir noms de plantes, va poder aconseguir formes de Canejan perquè un dels informants d'aquella localitat comengesa estava acompanyat d'un individu de la població dels Quate Lòcs.⁸ La dona de l'informant de Sent Biat —que venia de Hòs— de Fossat era de Bossòst.⁹ I l'ALG, en parlar de Mèles, va haver de dir: *“Forte vitalité du dialecte, dont la connaissance est indispensable pour communiquer avec les Aranais limitrophes qui parlent gascon.”*¹⁰ Heyns va descriure perfectament les relacions entre el Baish Aran i el Bauartès:

*“Das Auffallendste hierbei ist, daß selbst die Landesgrenze diesen Wanderungen keinen oder doch nur geringen Einhalt gebietet, so daß sich Franzosen und Spanier von der oberen Garonne, unbekümmert um ihre Nationalität, hüben und drüben treffen, miteinander handeln, fröhlichen Gedankenaustausch pflegen und sich im Tanz vergnügen. Eie enge Verbindung erstreckt sich im Norden etwa bis Cierp, im Süden bis Bossost”.*¹¹

d'Aran et des Pyrénées Centrales”, a *Annales du Midi*, 227, 1999, pp. 311-324 i *Identité et solidarités dans les Pyrénées*, PyrèGraph, Aspèth, 2000, p. 70 (per exemple); SOLER I SANTALÓ, *La Vall d'Aran...*, p. 42, 323 i 329; KRÜGER Fritz, *Los altos Pirineos. Vol. I. Comarcas...*, p. 59; SCHÄDEL Bernhard, “La frontière entre le gascon et le catalan”, a *Romania*, XXXVII, 1908, p. 156; COROMINES Joan, “La situació lingüística de la Vall d'Aran”, a *La Publicitat*, 16 de juny de 1932, p. 3; CARRASCAL Jesús, *La penetración de la lengua catalana en el dominio gascón*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1966, p. 11; CHEVALIER Michel, *La vie humaine dans les Pyrénées Ariégeoises*, Lacour, Nîmes, 2002, p. 676; VIAUT Alain, *L'occitan gascon en Catalogne Espagnole: le Val d'Aran. Du vernaculaire au formel*, Maison des Sciences de l'Homme d'Aquitaine, Bordeus, 1987, pp. 53-54; BOIXAREU Ramon (ed.), *Diario de los viajes hechos en Cataluña de Francisco de Zamora*, Curial, Barcelona, 1973, p. 198; HEYNS Karl, *Wohnkultur, Alp- und Forstwirtschaft im Hochtal der Garonne*, Seminar für romanische Sprachen und Kultur, Hamburg, 1938, p. 8; VIGNES L'Abbé, *Saint-Béat, ville royale, Clef de France*, Bélisane, Casilhac, 2000, p. 101; O les memòries de FORCADA Manuèl de Miguel, *Uelhada ath passat*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1999, pp. 83-89.

8. SÉGUY Jean, *Les noms populaires de plantes dans les Pyrénées Centrales*, CSIC, Barcelona, 1953, p. 18.
9. FOSSAT Jean-Louis, “Lexique de la boucherie: Aran-Luchon”. *Actes du 25ème Congrès d'Etudes Régionales*, 1969, pp. 192-199 i *La formation du vocabulaire gascon de la boucherie et de la charcuterie. Etude de lexicologie historique et descriptive*, Equipe de Recherche Concertée du lexique de l'économie du bétail et des Viandes (ERCV), Tolosa, 1971 (tesi doctoral), p. 49.
10. SÉGUY Jean (dir.), *Atlas Linguistique et Ethnographique de la Gascogne* (ALG), CNRS, Paris, 1959-1973, vol. I, p. IV.
11. HEYNS Karl, *Wohnkultur...*, p. 30.

El contacte dels baix-aranesos amb els gascons de l'altre costat de la duana no s'ha interromput mai. La frontera estatal que talla la conca de la Garona, per tant, sempre ha estat un límit més teòric que no pas real, i no ha impedit que les dues bandes de la línia administrativa es relacionessin únicament en llengua occitana fins fa ben poc.¹² És per això que és xocant que alguns investigadors hagin assegurat que l'aranès és marcadament diferent de les modalitats gascones veïnes, i que la frontera política coincideix amb una frontera dialectal. L'ALG, quan vol dibuixar els límits dels subdialectes gascons, assenyalava que les poblacions araneses i Mèles estan separades per una frontera dialectal de “degré 3”.¹³ Pèire Bec, en la seua tesi doctoral, parla d'un “quadrilàter aranès” diferent dels “quadrilàters” luixonès o castillonès (de Castilhon de Coserans i la seua zona). Només hi hauria un punt de la Vall d'Aran que no formaria part d'aquell “quadrilàter”, i que no usaria un “aranais proprement dit”: la vall de Toran, a tocar de la frontera...

*“Seule la vallée du Rio Toran [sic] (qui se jette dans la Garonne au sud de Fos) est en opposition avec le reste de l'aranais et se rattache aux parlers des vallées françaises (Bavartès): elle est donc en dehors, linguistiquement, de l'aranais proprement dit”.*¹⁴

L'insularisme també és habitual en autors aranesos. Campà deia que l'aranès és “*un dialecto que se habla en el Valle de Arán*” que conté “*subdialectos*”,¹⁵ i Casimiro Ademà també catalogava l'occità d'Aran de “*dialecto*”. A tot estirar, Ademà admet que a la Vall d'Aran hi ha algunes varietats locals en què “*se acusa la influencia netamente gascona*”, cosa que fa referència al gascó de l'altre costat de la frontera política (perquè, evidentment, el que es parla a la Vall d'Aran també és gascó).¹⁶

L'aranès és realment un bloc homogeni amb unes característiques marcades? En veritat la frontera lingüística coincideix amb un límit dialectal? És

12. Els alt-aranesos també estaven en contacte amb els gascons de l'altre costat de la frontera. És ben coneguda la presència de *gavachi* a Beret o l'existència de *Lies e Patzeries* amb Sèish o Castilhon. Però els obstacles físics que separen Aran de l'Arièja són mastodòntics, i les relacions tradicionals de Pujòl i el Coserans gairebé s'han extingit. Només en queda algun record, com l'assistència de coseranesos a l'aplec que cada any se celebra a Montgarri.

13. ALG, vol.VI, mapa 2525.

14. BEC Pierre, *Les interférences linguistiques entre gascon et languedocien dans les parlers du Comminges et du Couserans*, PUF, París, 1968, p. 302.

15. CAMPÀ María del Carmen, “El aranés. Dialecto gascón en tierra española. Estudio de dialectología. Fonética histórica”, a *Un libret dera Val d'Aran*, Vinyes, Barcelona, 1983, pp. 33-34.

16. ADEMÀ Casimiro, *Estudio sobre el dialecto aranés*, Occitania, Barcelona, 1966, p. 21.

possible que un feix d'isoglosses talli perpendicularment la conca de la Garona per Pònt d'Arrei encara que aquest pas no hagi estat mai una barrera? Hi ha parlars aranesos, com diu Bec, que se separen lingüísticament de la resta? És evident que avui, a causa de la interferència de les llengües estatals, en cada zona administrativa es consolida allò que Séguy anomenava “*vocabulaires nationaux*”.¹⁷ Però una cosa són els fets lingüístics recents i superficials, i una altra els fets profunds, antics. O si volem, una cosa són els factors de “distància”, i els altres els d’“elaboració”.¹⁸ Ens interessa d’esbrinar si l’aranès ha tingut tradicionalment una entitat individualitzada amb relació als veïns septentrionals, i per saber-ho cal que prescindim d’aquelles diferències lingüístiques entre els dos costats de la frontera —sovint modernes— que s’han d’atribuir al fet de tenir llengües dominants diferents.¹⁹ Allò que ens hem de demanar, doncs, és el següent: la frontera marca un veritable límit dialectal o *simplement* implica que en un costat hi ha un superestrat francès i en un altre un superestrat espanyol (o català)?²⁰ Ha tingut sempre conseqüències lingüístiques? Pot ser que alguns il·lustres lingüistes segueixin un apriorisme administratiu quan asseguruen que l’aranès té una personalitat diferent de les varietats gascones veïnes? Heus aquí allò que encara no sabem.²¹

17. SÉGUY Jean, “Noms populaires de plantes au Val d’Aran”, a *Mélanges offerts à H. Gavel*, 1948, p. 97. Vegeu, a propòsit d’això, tot el que es diu a: CARRERA Aitor, “Ahèrs de morfologia nòminau en gascon dera nauta arribèra de Garona: un contrast entre era Val d’Aran e eth canton de Sent Biat (Estat francès)”, a *De Lingua Aragonensi*, I, 2005, p. 8.
18. En termes de Kloss, reproduït per: LAMUELA Xavier, *Estandardització i establiment de les llengües*, Edicions 62, Barcelona, 1994, p. 11.
19. Sobre això vegeu en tot cas CARRERA Aitor, “Eras relacions transfrontalèras ara lutz deths hèts lingüistics. Eth exemple dera Val d’Aran e de Comenge”, a *56ème Congrès Régional de la Fédération Historique de Midi-Pyrénées*, Fédération Historique de Midi-Pyrénées, Tarba, 2005 (en premsa).
20. Aviat és dit “ *simplement*”. El cas és que aquests superestrats van acompanyats d’un procés de substitució lingüística les conseqüències del qual, almenys en el cas francès, semblen difícilment reversibles.
21. La causa: la inexistència de treballs que comparin les solucions d’un costat de la frontera amb les de l’altre. Rohlf s va fer entrevistes a Mèles, Hòs i Sent Biat, i també a Canejan, però només va donar un inventari irregular de formes i solucions: ROHLFS Gerhard, *Le Gascon. Etudes de philologie pyrénéenne*, Marrimpouey-Niemeyer, Pau-Tubinga, 1977. Winkelmann va demanar traduccions a totes les poblacions araneses i també en punts propers com Hòs o Luishon, però el seu sistema no va donar bons resultats: WINKELMANN Otto, *Untersuchungen zur Sprachvariation des Gaskognischen im Val d’Aran*, Max Niemeyer, Tubinga, 1989. Bec (*Les interférences...*, p. 181) va haver de reconèixer que les informacions que tenia de la Vall d’Aran eren molt limitades: “*L’enquête, assez fragmentaire, que nous avons faite au Val d’Aran*”. L’ALG, d’altra banda, només va tenir en compte localitats araneses allunyades de la frontera política: Aubèrt, Casau i Tredòs. I Séguy, que va topar per casualitat amb un canejanès, no en va treure gaire profit.

FRONTERA POLÍTICA I ISOGLOSSES. FONÈTICA I MORFOSINTAXI

Tenint en compte que “*la influencia netamente gascona*” de què parlava Ademà corresponia a “*Caneján y caseríos cercanos*”²² i que Bec exclou el parlar de la vall de Toran de l’aranès “*proprement dit*”, podríem pensar que l’àrea canejanesa es diferencia de la resta de la Vall d’Aran perquè té característiques lingüístiques que es repeteixen al nord de la frontera política, i no pas al sud. Però Canejan no és un cas excepcional. En molts treballs lingüístics aquesta població dels Quate Lòcs ja va acompanyada de Bausen, un altre poble de l’extrem baix-aranès. Coromines diu que el parlar de Canejan “té molta coincidència” amb el comengès.²³ Però en catalogar els parlars aranesos, distingeix el parlar del terçó Pujòlo (a Naut Aran),²⁴ el de la resta de la Vall d’Aran, i el dels “Pobles de Bausenn [sic] i Canejan”, que tenen algunes solucions que no es repeteixen a la resta de la comarca.²⁵ Coromines agrupa Bausen i Canejan, per tant. I també ho fan altres investigadors com Winkelmann²⁶. I és cert: algunes de les solucions de Bausen i Canejan es repeteixen al Bauartès però no ho fan en altres punts aranesos. Però això no només passa a Bausen i Canejan, sinó en altres poblacions del terçó dels Quate Lòcs, i fins i tot de tant en tant del de Lairissa.

Hi ha peculiaritats baix-araneses que són innovacions que han arribat a través de Pònt d’Arrei, però n’hi ha altres que cal que justifiquem per lateralitat. Les innovacions del centre de la Vall d’Aran baixen per la Garona, però no sempre aconsegueixen de conquerir els territoris que hi ha més avall de Pònt d’Arròs, el límit històric del Baish Aran. A mesura que ens allunyem del centre de la comarca, augmenten les possibilitats de trobar una solució diferent de la del melic de la Vall d’Aran. Les innovacions impacten d’entrada en els pobles de Lairissa i en els nuclis de població situats al costat de la Garona (es Bòrdes, Bossòst, Les), i per això Bausen i Canejan, les localitats

22. ADEMÀ Casimiro, *Estudio...*, p. 21.

23. COROMINES Joan, “Introducció a l’estudi de l’aranès”, a *Entre dos llenguatges*, Curial, Barcelona, 1976, vol.II, p. 25.

24. De fet, Coromines no diferencia Pujòlo de Naut Aran, ja que en el terçó de Pujòlo també hi ha Arties i Garòs.

25. COROMINES Joan, *El parlar de la Vall d’Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascò*, Curial, Barcelona, 1990, p. 13. Hi ha el mateix a COROMINES Joan, “Introducció...”, pp. 12-13 i també a la seua tesi doctoral: *Vocabulario aranés*, Imprenta de la Casa de la Caridad, Barcelona, 1931, pp. IX-X.

26. WINKELMANN Otto, *Untersuchungen...*, pp. 275-283.

més allunyades del centre, mantenen algunes formes i solucions perdudes en altres punts. Moltes peculiaritats del Baish Aran, per tant, han cedit i cedeixen espai a les solucions expansives del centre. El procés d'anivellament dialectal encara no s'ha aturat, i les solucions de Garona amunt cada dia s'acosten més a Pònt d'Arrei, cosa que fa que es creïn noves diferències entre els dos costats de la frontera política. Mentre que el Bauartès es manté fidel a unes determinades formes o solucions, les poblacions araneses frontereres les abandonen en profit de les que arriben de llocs aranesos més enlairats.²⁷

Hem catalogat els fets baix-aranesos de *peculiaritats*. Però sovint allò que realment és singular, no és pas la solució de la part baixa, sinó el que es produeix al bell mig de la comarca. Molts fets que a la Vall d'Aran són típics dels Quate Lòcs, són generals en gascó o, si més no, en gascó pirinenc o en gascó pirinenc oriental. Per contra, molts dels fets que apareixen a la part central i a la part alta de la comarca, són excepcionals per comparació a allò que domina en les terres occitanes administrativament franceses. A vegades entronquen amb les solucions del Coserans, per exemple, i poden ser més llenguadocians que no pas gascons. Per tant, darrere les diferències lingüístiques entre el baix-aranès i l'aranès que es parla al centre o a la part alta, sovint no hi ha res més que una versió meridional de les diferències entre el Comenge i el Coserans.

Tot seguit esmentem alguns fets fonètics i morfosintàctics que fan acte de presència al Bauartès i en localitats del Baish Aran, sobretot dels Quate Lòcs, i que no es repeteixen en altres punts de la Vall d'Aran. Són solucions presents als dos costats de la frontera administrativa. Algunes fins i tot poden ser generals en gascó, en gascó pirinenc o en gascó pirinenc oriental, però altres potser només arriben a Sent Biat. No és un inventari exhaustiu. En alguns treballs anteriors havíem parlat d'alguns d'aquests fets, però n'hi ha alguns als quals fem atenció per primera vegada:²⁸

27. La desaparició de les solucions típiques del Baish Aran no és un fenomen nou, però els canvis socials dels darrers temps l'han accelerat. L'orientació de la Vall d'Aran ha deixat de ser vers el nord, i la frontera, abans simplement teòrica, ha començat a ser avui un límit real i, en alguns casos, fins i tot una barrera. Tot plegat va ser estudiat més detalladament a: CARRERA Aitor, "Eras relacions..."

28. Les nostres dades provenen d'enquestes orals realitzades d'ençà de 1998 per tota la Vall d'Aran i el Bauartès, des d'Eup i Botz fins a Bagergue i Tredòs.

1. O- *oberta inicial no es diftonga*. Bausen i Canejan tenen òs en comptes de *uas* (“os”), i fins i tot és possible que hi hagi hagut *òrç* a Canejan i no pas *uerdi* (“ordi”, realitzat [‘gwePΔi]). No s’usa *uart* (“hort”) sinó *casau*, majoritari en gascó.²⁹

2. *Manteniment general de [a]- epentètica davant R-*. A Bausen i Canejan *arriu* és [a’riw] i *arradim* és [ara’Δim], mentre que en punts més enlairats hi ha [‘riw] o [‘rjew], i [ra’Δim]. La població de Les actua de tant en tant com Bausen i Canejan.³⁰ Hi ha pobles de la part baixa, doncs, que mantenen un so típicament gascó que es perd cap al centre i la part alta, el comportament dels quals retira al del Coserans.

3. *Diftongació de davant de lateral alveolar*. Tot el terçó dels Quate Lòcs té formes com *pialèr* o *pialòt* (“pila, munt”), mentre que en els altres terçons apareixen formes sense diftong com *pilèr*. En el domini occità conviuen les dues solucions.³¹

4. *Diftongació de E davant de nasal*. Tot el terçó dels Quate Lòcs té formes com *estièner* (“estendre”) o *hièner* (“fendre, estellar”), que es repeteixen en zones properes de la muntanya gascona, mentre que a la part central i alta gairebé només hi ha un cas de diftongació: *hiems* (“fem”).³²

5. *Manca de diftongació en -ELLU*. El Baish Aran i el terçó de Marcatosa —al centre de la Vall d’Aran— no tenen diftongació anòmla de la vocal en *flastèth* (o *plastèth*, “pestell”) o *tortèth* (“tortell, mena de pastís”), mentre que hi ha *flastièth* i *tortièth* des de Castièro a Pujòlo. Tanmateix hi ha diftongacions en la toponímia de Marcatosa.³³ L’única zona on les diftongacions són del tot absents és el Baish Aran.

6. *Absència de tancament vocàlic en les seqüències -[eNk]- i -[eNg]- en determinades formes*. Canejan té *eslengar* i no *eslingar*, però la manca de tancament en *trençar* és pròpia de tot el terçó dels Quate Lòcs (més amunt hi ha *trincar*, que es repeteix al Coserans).³⁴

29. Més informació a: CARRERA Aitor, *Elements de variació diatòpica en el gascó de l’alta conca de la Garona. Afers de vocalisme en l’occità de la Vall d’Aran*, Universitat de Lleida, Lleida, 2005 (tesi doctoral inèdita), pp. 417-430.

30. Més informació a: CARRERA Aitor, *Elements...*, pp. 86-108 i “Les representacions gràfiques dels topònims occitans”, a *XXIX Col·loqui de la Societat d’Onomàstica*, 2003, pp. 197-198.

31. Vegeu CARRERA Aitor, *Elements...*, pp. 142-204.

32. *Ibid.*, pp. 205-247.

33. *Ibid.*, pp. 251-271.

34. *Ibid.*, pp. 272-297.

7. *Presència de la seqüència [iw] en comptes de [jew]*. Pèire Bec ja havia usat aquest fet per unir la vall de Toran i el Bauartès: l'aranès es caracteritza “Par la dipht. yéw (hyéw “fil”; arryéw; éstyéw) au lieu du iw du Bavartès et de la vallée de Canéjan”.³⁵ Però [iw] no és només de Canejan, sinó que apareix sistemàticament en tres de les quatre poblacions del darrer terçó de la Vall d'Aran (Canejan, Bausen, Les) i fins i tot a la capital, Vielha.³⁶ La seqüència [iw] continua després de Pònt d'Arrei, però també ho fa la seqüència [jew], que salta la frontera política per un altre punt de la part baixa, el Portilhon, i uneix Bossòst i la vall de Luishon, ja a l'Estat francès.³⁷

8. *Absència de la vocal de suport -o*. El fet ja va ser assenyalat per Coromines, que va lligar aquesta qüestió i un dels seus famosos fets de *fonètica pregascona*.³⁸ Als Quate Lòcs no es diu *herèisho*, sinó *herèishe* (“freixe”). A Canejan no hi ha *gimbrow*, sinó *gimbre* (“ginebre”). En la toponímia del darrer terçó de la Vall d'Aran tampoc no hi ha casos de manteniment extraordinari de -o àtona final. A Canejan, *eth haro* és *eth har* [e'tΣ ar]. I tot això continua al Bauartès.

9. *El resultat de -LL' i -T' és -[tΣ]*. En gascó pirinenc oriental (però no pas en luixonès en el cas de -T') és general [be'ΔEtΣ], *vedèth* (“vedell”, amb -LL' etimològic) i [pPatΣ] en comptes de [be'ΔEt] i [pPat], que és el que domina a la Vall d'Aran, amb l'única excepció de Bausen i Canejan. En algunes formes i en algun sintagma es manté excepcionalment l'africada a tot el terçó dels Quate Lòcs o a tota la part baixa: *martoth*, *bedoth*, *ath hons*.³⁹

10. *Manteniment del segon element d'alguns grups consonàntics finals*. A Bausen i Canejan es mantenen realitzacions com [bent], *vent*, però també sons consonàntics finals que segueixen a una semiconsonant: [nawt], *naut*; [lEjt], *lèit*.

35. BEC Pèire, *Les interférences...*, p. 304. Però [a'rjew] no és aranès (la forma amb triftong aranesa és [rjew]), i [es'tjew] és probable que hagi desaparegut del territori gascó administrativament espanyol (on avui hi ha [us'tjew] o [es'tiw]). Les transcripcions de Bec, doncs, semblen més luixoneses que no pas araneses.

36. Ja és a Coromines: vegeu COROMINES Joan, *El parlar...*, p. 13.

37. Més informació a: CARRERA Aitor, “Una aproximació a les varietats geogràfiques de l'occità de la Vall d'Aran”, a *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XLVI. Miscel·lània Joan Veny 2*, 2003, pp. 55-58. Ampliat a CARRERA Aitor, *Elements...*, pp. 298-364.

38. Vegeu COROMINES Joan, *El parlar...*, p. 55.

39. Per contra, *poth*, *còth*, *moth* o *mòg* (“moll”, té -LL' etimològic malgrat la representació gràfica) tenen africada a tota la Vall d'Aran. Vegeu CARRERA Aitor, “Una aproximació...”, pp. 50-54 i “Les representacions...”, pp. 199-200.

11. *Absència de l'article definit er*. Bausen i Canejan, com la majoria de parlars gascons amb article pirinenc, no tenen la forma *er*, general a la resta de la Vall d'Aran. Per tant, diuen *eth òme*, *eth arbe* o *eth os* ([e'dZ òme], [e'dZ aPBe], [e'dZ us]) en comptes de *er òme*, *er arbe* o *er os*.⁴⁰

12. *Formes reforçades en els pronoms personals febles*. Bausen i Canejan, com les poblacions de l'altre costat de la frontera, no només tenen la forma reforçada *en* (majoritària a la Vall d'Aran), sinó *em*, *et* i *es*, cosa que contrasta amb les formes *me*, *te*, *se*, generals a la resta de la comarca.⁴¹ Les actua de tant en tant com Bausen i Canejan.

13. *Coincidència de les formes de masculí singular de l'acusatiu i datiu*. Mentre que a la resta de la Vall d'Aran l'acusatiu masculí singular és *lo* o *la* i el datiu és *li*, als Quate Lòcs no hi ha diferència entre l'acusatiu masculí singular i el datiu singular: a Bossòst i Les hi ha *le*, i a Bausen i Canejan la forma reforçada *au*, com al Bauartès.⁴²

14. *Distribució panoccitana dels auxiliars auer i èster*. Darrerament, s'ha afirmat que “en aranès s'a generalitzat *er us der auxiliar AUER*”, o que “*er auxiliar ÈSTER* non se ten sonque ena 1a persona deth present der indicatiu”.⁴³ Això val per a l'aranès del centre i de la part alta, però no pas per a l'occità que es parla en punts extrems del Baish Aran, on alguns parlants mantenen la distribució d'auxiliars general en occità.

15. *Desinència incoativa* -[eΣ]-. Coromines se'n sorprenia: “en la varietat de *Cnj* [Canejan] ressorgeix curiosament la forma catalana *-eix* [...]. És realment notable i fins sorprenent”.⁴⁴ Però no en té res, de sorprenent. La desinència incoativa amb prepalatal continua després de la frontera.⁴⁵

16. *Morfologia verbal conservadora*. En els parlars de l'extrem baix-aranès no fan acte de presència certes analogies vives en altres punts: *dò* (*dongui*), *hossa* (*siguessa*), *conegui* o *conesqui* (*coneishi*), *hadia* (*hèja*)...⁴⁶

40. Vegeu CARRERA Aitor, “Les representacions...”, pp. 200-201 i sobretot “Ahèrs...”, pp. 14-15.

41. Vegeu CARRERA Aitor, “Ahèrs...”, pp. 24-25.

42. *Ibid.*, pp. 26-28.

43. BARÈS Verònica, LAMUELA Xavier, SUÏLS Jordi i VERGÈS Frederic, *Es vèrbs conjugadi. Morfologia verbau aranesa*, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2003, pp. 86 i 88.

44. COROMINES Joan, *El parlar...*, p. 135.

45. Vegeu, per cert, les informacions que recull Bec: *Les interférences...*, pp. 220-223.

46. Alguns comentaris sobre algunes qüestions de morfologia verbal a: CARRERA Aitor, “Morfologia verbal aranesa: les desinències de l'imperfet d'indicatiu”, a *Llengua i Literatura*, 16, 2005, pp. 205-223.

17. *Ús de que enunciatiu*. Rohlfs havia dit que “*Le gascon du Val d’Aran semble ignorer l’énonciatif ‘que’*”,⁴⁷ cosa que ja va corregir Coromines. S’havia de “desmentir sense vacil·lació” perquè *que* “hi ha estat tan usual com en tot el domini gascó. Per més que ara l’evitin alguns aranesos”⁴⁸. En certs contextos, l’enunciatiu es pot arribar a sentir a tota la Vall d’Aran, però hi ha molts parlants que no l’usen mai. Tanmateix l’extrem baix-aranès és la zona de la comarca on l’enunciatiu té més vitalitat. Potser menys que en molts llocs del Bauartès. Però cal recordar que allí la presència de *que* tampoc no és —ni de bon tros!— general en les frases afirmatives-denotatives.

COINCIDÈNCIES LEXICALS ENTRE ARAN I COMENGE

Tot el que hem dit sobre la fonètica i la morfosintaxi, és vàlid per al lèxic. Hi ha una pila de peces presents en localitats de la part baixa que no es repeteixen en les altres poblacions araneses, però que sí que ho fan en localitats occitanes de l’altre costat de la frontera. Les àrees de determinats mots, doncs, tornen a desobeir les fronteres administratives. I es repeteix —potser amb molta menys intensitat, en alguns casos— allò que de tant en tant ja passava en la fonètica i la morfosintaxi. L’espai d’alguns mots baix-aranesos, encara que siguin formes hegemòniques després de la frontera, és conquerit per les innovacions que baixen per la Garona.

Hi ha una bona colla de formes típiques del Baish Aran que es repeteixen al Bauartès: *pica* (en comptes de *destrau*), *camalhon* (*pernilh*), *pastèra* (*crespèth* o *pescajon*), *nòde* (*escara*), *vop* (*guinèu*), *casau* (per *uart*)... La majoria d’aquests mots van ser estudiats per Coromines,⁴⁹ però hi ha d’altres formes que no van tenir tanta sort. Tornen a ser baix-araneses i comengeses, però molts investigadors o usuaris de la llengua encara deuen pensar que no existeixen a la Vall d’Aran. Tot el que es diu a continuació, doncs, serveix per exemplificar certs fets dialectològics i sociolingüístics que hem anat comentant

47. ROHLFS Gerhard, *Le Gascon...*, p. 206. No és pas aquest l’únic treball en què es diuen coses d’aquesta mena. Vegeu, per exemple, l’ALG (VI: 2390).

48. COROMINES Joan, *El parlar...*, p. 199.

49. Sobre aquestes formes: sobretot *ibid.* p. 637, 378, 615, 591 i 356. Sobre “*nòde*”, vegeu també CARRERA Aitor, *Elements...*, pp. 448-450. Sobre “*casau*”, vegeu al mateix temps CARRERA Aitor, *Elements...*, pp. 423-425 i *Microtoponímia occitana. Estudi lingüístic d’ua mòstra gascona (Bausen e es Quate Lòcs)*, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Lleida, Lleida, 2004 (treball de recerca inèdit), pp. 77-79.

fins ara. Però també perquè es concedeixi definitivament el passaport aranès a unes quantes formes que fins ara han estat oblidades.

Cloca, “lloca”

L'ALG recull *cloca* (carta “*mère-poule*”, “*poule couveuse*”) per tot el territori gascó, però hi ha *clòca* a la Girona i en alguns punts septentrionals de les Lanes, i *loca* a la Vall d'Aran,⁵⁰ justament la mateixa forma que apareix en la majoria dels treballs que s'encarreguen de l'aranès. Soler i Santaló va recollir “*luca*, *lloca*”,⁵¹ i també va fer-ho el poeta de Montcorbau, Jusèp Condò: “*luka*, f.: *lloca*”.⁵² La forma *loca* també és en el treball de Campà (“CLOCA = louca, *lúca*”).⁵³ La Comission de Mèstres escriu “*loca* (*lloca*)”.⁵⁴ En el diccionari de Vergés hi ha únicament *loca*.⁵⁵ Griera també va trobar *loca* a Bossòst i a Vielha en les enquestes de l'*Atlas Lingüístic de Catalunya* (ALC).⁵⁶ I Coromines, de *loca*, en va dir el següent:

“LÓCA f. ‘lloca, gallina lloca’ [...] pron. *lúca* Ge [Gessa], Mc [Montcorbau] i crec TV. [...] Solució en contradicció amb la variant amb KL-, adoptada no sols pel cast., el fr. etc., sinó també per la major part de l'occità i fins del gascó, començant ja pel de Saint Gaudens [sic] “clouquo: *couveuse*.”⁵⁷

La dada de Montcorbau no devia sortir d'aquella població aranesa, sinó que Coromines la devia treure del vocabulari de Condò.⁵⁸ Això vol dir, doncs, que el gran filòleg català potser només va sentir *loca* a Gessa, i que va convertir en general una forma recollida en un sol poble. Heus aquí l'error.

50. ALG, vol. IV, mapa 1409. Transcriu [‘luko], amb -[o] sortit de Tredòs, al Naut Aran, on no són extraordinaris els resultats velaritzats de -A final. Específicament per a Aubèrt, l'altre punt aranès, ja no hi ha -[o].

51. SOLER I SANTALÓ Juli, *La Vall d'Aran...*, p. 357.

52. CONDÒ Jusèp, “Vocabulari aranès”, a *Butlletí de Dialectologia Catalana*, III, 1914, p. 18.

53. CAMPÀ Maria del Carmen, “El aranès...”, p. 42.

54. COMISSION DE MÈSTRES, *Libre de lectura*, Generalitat de Catalunya, Lleida, 1984, p. 20.

55. VERGÉS Frederic, *Petit diccionari. Castelhan-aranés (occitan)-catalan-francés. Aranés (occitan)-castelhan-catalan-francés*, Conselh Generau d'Aran, Vielha, 1998, p. 260.

56. GRIERA Antoni, *Atlas Lingüístic de Catalunya* (ALC), Abadia de Sant Cugat del Vallès, Barcelona, 1962-1964, vol. VI, mapa 947. En un article anterior a l'ALC Griera ja va recollir “*era locada*”: GRIERA Antoni, “La frontera del català occidental”, a *Butlletí de Dialectologia Catalana*, VI, 1918, p. 29.

57. COROMINES Joan, *El parlar...*, p. 543.

58. Ja ho devia fer a la tesi. Vegeu COROMINES Joan, *Vocabulario aranés...*, p. 78.

Encara que *loca* sigui l'única forma que apareix en una bona colla de treballs, a la Vall d'Aran també s'usa *cloca*. Curiosament, és l'*Atlas Lingüístic de la Vall d'Aran* (ALVA), una obra plena de deficiències i d'informacions errònies, qui recull aquesta forma. L'ALVA troba *cloca* a Canejan ([*'kluka*]), i *era loca* —ara amb l'article— a Arties, Gessa, Vielha, Aubèrt, Vilach, es Bòrdes, Bossòst, Les i Bausen.⁵⁹ En les dades de Griera només hi ha un petit error: a Bausen —on l'informant de Griera era guàrdia civil— no s'usa *loca*, sinó la mateixa forma que a Canejan. Les dues poblacions de l'extrem baix-aranès van amb les de l'altre costat de la frontera.

Mè, “pastera”

Per al “*support pour tuer le couchon*”, l'ALG troba formes com *mè*, *mèid* o *mèg* escampades per tot el territori gascó. *Pastèra* o *pastièra* fan acte de presència a Casau, en alguns punts del Gèrs, de Nauta Garona i de Nauti Pirenèus, mentre que a Mèles hi ha *banqueta*, una denominació tal volta improvisada.⁶⁰ En la carta “*pétrin*” ja hi ha més casos de *past(i)èra*, però continuen sent majoritàries les formes sortides de MAGIS, -IDIS. Ara apareix *mè* a Mèles, i *pastèra* o *taula* a Casau.⁶¹

En els parlars gascons que envolten la Vall d'Aran s'han recollit descendents de MAGIS, -IDIS. Sarrieu va trobar *mè* en luixonès: “*mágide a donné máy(d), puis mê 'maie, pétrin*”.⁶² Rohlfes va sentir *mè* a Sent Mamet i també a Hòs, “*pétrin*”.⁶³ I Dinguirard va registrar “*mè < MAGIDE*” a Gèr de Botz, a pocs quilòmetres de Botz i de la conca de la Garona.⁶⁴ Però a la Vall d'Aran, si deixem de banda aquella *taula* de l'ALG a Casau, s'ha recollit regularment *pastèra* per a la pastera en què es mata el porc. Heyns va trobar “*Holztrög pastéra* [sic]” a Bossòst, Les i Eup.⁶⁵ Krüger va recollir “*pastéra*” —altre cop

59. GRIERA Antoni, *Atlas Lingüístic de la Vall d'Aran* (ALVA), Instituto Internacional de Cultura Romanica, Barcelona, 1973, mapa 930.

60. ALG, vol. II, mapa 428.

61. ALG, vol. II, mapa 740.

62. SARRIEU Bernard, “Le parler de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée”, a *Revue des Langues Romanes*, XLVI, 1903, p. 329.

63. ROHLFES Gerhard, *Le Gascon...*, p. 116.

64. DINGUIRARD Jean-Claude, *Ethnolinguistique de la haute vallée du Ger*, Universitat de Lille III, Lille, 1976, p. 381. Els descendents de MAGIS, -IDIS continuen Arièja endins: vegeu per exemple FAHRHOLZ Günther, *Wohnen und Wirtschaft im Bergland der oberen Ariège*, Seminar für romanische Sprachen und Kultur, Hamburg, 1931, p. 50.

65. HEYNS Karl, *Wohnkultur...*, p. 68.

com si hi hagués semitancada— amb el significat de “amasadera” a “V. d’Arán [sic] (*Salardú, Lès [sic]*) hasta el V. de St. Béat, Montgarri”.⁶⁶ Ell mateix diu que hi ha “*pasteróla*” (*pasteròla*, doncs?) a Tredòs amb el “*mismo significado*” que a les Paüls: “artesa de 1,50 m. de largo de tablas de madera para escaldar a los cerdos”.⁶⁷ L’ALC va registrar *pastèra* —un cop més, com si hi hagués [e] tònic— a Bossòst i Vielha, però també *ucha* a la capital,⁶⁸ cosa que deu ser conseqüència d’una de les típiques confusions de Griera.⁶⁹

En el seu gran monogràfic aranès Coromines dedica una entrada a la forma *mè*:

“MÈ subst. ‘pétrin, huche’ a StGaudens [sic] (Dupl. [Dupleich]); no en tinc notícia en aranès, però aquest prolongament del ll. MAGIS, -IDIS, ‘pastera’, germà del fr. *maie* i oc. ant. *mat*Σ f., existeix també en altres parlars veïns.”⁷⁰

Tot i el que diu Coromines, l’ALVA recull *era mè* a Canejan, “la pastera”.⁷¹ A qui cal creure, doncs? Sorprenentment, a Griera. Aquesta vegada les dades de l’ALVA són del tot exactes. A la capital del Toran hi ha una forma que no es repeteix en cap altre punt de la Vall d’Aran (arreu hi ha *pastèra*), però que és majoritària en el gascò administrativament continental.⁷²

Colèra, “coder”

Segons l’ALG,⁷³ *cop* o *copa* apareixen sobretot al Biarn, a la zona meridional de les Lanes i a la Bigorra (també hi ha formes com *cobeta*, *copeta*...), mentre que cap a la part septentrional de les Lanes i la Gironda ja hi ha principalment *copat*. En gascò pirinenc, per contra, hi ha *codèr* (o *codièr* cap a l’est) a Àrreu, Tramesaigües, Luishon, Uelh, la Vall d’Aran i sectors d’Arièja (on

66. KRÜGER Fritz, *Los altos Pirineos. Vol. I. Comarcas, casa y hacienda (segunda parte)*, Garsineu-Diputació de Huesca-Diputación General de Aragón, Tremp-Osca-Saragossa, 1996, p. 340.

67. KRÜGER Fritz, *Los altos Pirineos. Vol. I. Comarcas... (primera parte)*, p. 127.

68. ALC, vol. VII, mapa 1060, “la pastera”.

69. Sobre “*ucha*”, vegeu COROMINES Joan, *El parlar...*, p. 747.

70. *Ibid.*, p. 566.

71. ALVA, mapa 1042.

72. Hi ha un fet curiós, en això de la “*pastèra*”. A la part alta els crespells són anomenats “*pescajons*”, i a la part central “*crespèths*”. Però en algunes localitats de la part baixa s’anomenen “*pastères*”. D’aquesta manera, allà on la pastera deixa de dir-se “*pastèra*” és justament allà on els crespells passen a ser “*pastères*”. Només a Bausen i a Les es parla de “*pastères*” tant per fer referència a les pasteres com als crespells.

73. ALG, vol. III, mapa 340.

també apareix l'alteració *cogèr*). A l'altre extrem del domini, a la Gironda o Òlt e Garona, i també en punts garonencs de Tarn e Garona o fins de la Gascunya tolosana, reapareix *codèr*, *codièr*, *codièra* o *codèir*. Però això no evita que al bell mig del gascò pirinenc oriental hi hagi altres formes: *copèra*, per exemple, és el mot de la Varossa;⁷⁴ *colèra* és el que apareix a Mèles, i hi ha *coleron* a Salèish. Segons l'ALG, per tant, en els punts d'enquesta de la Vall d'Aran i el Bauartès (Casau i Mèles) no hi ha parents del català *cóp* per batejar el *codèr*,⁷⁵ sinó descendents de COS, -TIS.⁷⁶

Condò recollia la forma *codèr*, “dipòsit de fusta o llauna, en el qual el dallaire porta aigua i les pedres per esmol·lar la dalla. Es lliga a la cintura amb una corretja”.⁷⁷ Però en la tesi doctoral de Coromines ja s'advertia que, a més de *codèr*, a la Vall d'Aran existeix la forma *colèra*. El filòleg català trobava *codèr* a Montcorbau —realment, el mot deu sortir de Condò— i Gessa, i *colèra* a Sant Joan de Toran: “*recipiente lleno de agua en donde el guadañador lleva una piedra para afilar la guadaña*”.⁷⁸ Krüger va reproduir les dades de Coromines, però segurament va convertir Montcorbau en Montgarri després d'interpretar malament la sigla “M” de Coromines, que no representa la localitat de Pujòl sinó la de Marcatosa (l'única dada original de Krüger és l'atribució de *codèr* a Salardú, per tant).⁷⁹

En el seu gran monogràfic sobre l'aranès Coromines cita a Condò, diu que troba *codèr* a Vilamòs, Gessa i Montgarri (després d'haver esmentat Condò, cal pensar que no comet el mateix error de Krüger), parla d'una forma de Bossòst —*codèth*— de la qual no n'ha parlat ningú més i, d'altra banda, situa la forma *colèra* a Canejan i Sant Joan de Toran.⁸⁰ Podríem pensar, per tant, que *codèr* és general i que la forma *colèra* pertany al parlar de Canejan. Però *colèra* s'usa en altres llocs. No és només de la vall del Toran, sinó de Bausen

74. Es repeteix al sud del Gèrs i en una zona de Nauti Pirenèus, també en la perifèria de l'àrea de “*cop*” i “*copa*”.

75. Informació sobre l'origen del mot i sobre l'extensió de la forma a COROMINES Joan, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat), Curial, Barcelona, 1980-2001, vol. II, pp. 900-903. Tanmateix les dades sobre el gascò no hi són abundants.

76. Vegeu DECat, vol. II, pp. 1006-1007.

77. CONDÒ Jusèp, “Vocabulari aranès”, p. 16.

78. COROMINES Joan, *Vocabulario aranés...*, p. 69.

79. KRÜGER Fritz, *Los altos pirineos. Vol. III. Las labores del campo (segunda parte)*, Garsineu-Diputació de Huesca-Diputació General de Aragón, Tremp-Osca-Saragossa, 1996, pp. 340-341.

80. COROMINES Joan, *El parlar...*, p. 404.

i fins i tot de Les, de manera que ocupa gairebé tot el terç dels Quate Lòcs. També continua més enllà de la frontera: *copèra* ja apareix a Botz i Eup, però a Arlòs i Sent Biat encara s'usa *colèra*.

Resumim-ho. Les dues formes araneses, *codèr* i *colèra*, també s'usen a l'Estat francès. *Codèr*, d'una banda, travessa el Portilhon i se'n va cap a Luishon, Uelh i alguns punts de Nauti Pirenèus; de l'altra, salta de Pujòlo cap a sectors del Coserans, i no només forada la frontera cap a l'est, sinó també cap al nord-oest. Mentrestant, *colèra* ocupa una zona a cavall entre dos estats, de Sent Biat a Les. Al bell mig del seu reialme hi ha justament la duana.

Sarralha, “pany”

L'ALG assenyala que “*serrure*” és *sarralha* a la major part de Gascunya, però que hi ha algunes altres formes en zones perifèriques. Hi ha [‘paɲ] en una àrea coseranesa que arriba fins a la població aranesa de Casau. I també hi ha *clauadura* a Borg de Uelh,⁸¹ que és la mateixa forma que Rohlf s va recollir a Sent Mamet (“*serrure*”),⁸² la que apareix en Ademà (“*Clauadûra = cerradura*”)⁸³ i la que usava Condò tot i que hi hagi un error tipogràfic en el glossari de la famosa *Era Isla des Diamants*: “*Clau[a]dura: serrure*”.⁸⁴ Heyns també va recollir *clauadura* a Bossòst, Les i Eup (“*Die alten hölzernen Riegel-Schlösser ‘klawadûra’ Bo Ls Eu*”),⁸⁵ a Les i a Mèles (“*EisenschloB*”),⁸⁶ i a Bossòst i Hòs (“*VerschlûB*”).⁸⁷

Per ara, doncs, a la Vall d'Aran el pany pot anomenar-se *panh* o *clauadura*. Però no és pas [‘paɲ] allò que recull Coromines, sinó [‘pan], cosa que ja concorda amb les lleis fonètiques occitanes:

“el sentit conegut avui és el de ‘pany de tancar’: per més que a la part baixa de la vall (QL [Quate Lòcs] i ja predominant a *Lair* [Lairissa] i fins *Mrc* [Marcatosa], es diu *era clauadura*. Però registro *pann* [sic] amb aquest

81. ALG, vol. III, mapa 913.

82. ROHLFS Gerhard, “Beiträge zur Kenntnis der Pyrenäenmundarten”, a *Revue de Linguistique Romane*, VII, 1931, p. 160.

83. ADEMÀ Casimiro, *Estudio...*, p. 54.

84. PONSOLLE Jules i Yvonne, “Glossari”, a *Era Isla des Diamants* de Josèp Condò, Escola deras Pirenèos, Sent Guironç, 1981, p. 350.

85. HEYNS Karl, *Wohnkultur...*, p. 54.

86. *Ibid.*, p. 55.

87. *Ibid.*, p. 99.

sentit [pany de tancar] des d'*Aub* [Aubèrt] i *Btl* [Betlan] en amunt i àdhuc a *Bns* [Benós], fins a *Uny* [Unha], *Sal* [Salardú], *Tr* [Tredòs], *Bag* [Bagergue] i *Mg* [Montgarri], a 16 p."⁸⁸

Segons Coromines, hi ha sobretot [ˈpan] amb dental final, tot i que sent una velar en algun punt central (Benós) i una palatal a Vilac i a Montgarri. El gran filòleg català parla d'ultracorreccions provocades pel contacte amb dentals ("baɲ de lEjt > ban de lEj(t), loenh [sic] de casa > lwen de kása"), tot i que en [ˈpaN] potser no hi ha altra cosa que l'eliminació de l'oposició entre -[n] i -[N] (*pan* no és l'únic cas aranès de nasal dental que ve velar) i en [ˈpaɲ] tal volta cal parlar d'un catalanisme.⁸⁹ Però aquests fets fonètics ara no ens interessen gaire:

"L'àrea de PANNUS, en el sentit de tancadura d'una porta [...] només ultrapassa la frontera lingüística del Nord en una part de la Vall d'Aran: on es diu *pann* [sic] en el terç superior, el de Pujolo, i fins arran de Viella, però ja a Viella i d'allí en avall diuen *clauadura*, i aquesta és l'expressió occitana comuna, ja oc. ant. *clavadura*."⁹⁰

Coromines assegura que va sentir *sarralha* a Canejan, però això no evita que digui que no és una forma aranesa. Després de recordar que Condò recull *sarralhèr*,⁹¹ escriu: "el seu primitiu *sarralha* 'pany (de tancar)' no és expressió pròpiament aranesa [...], si bé me'l donaren a *Cnj* [Canejan] amb aquest sentit".⁹² Si és una forma recollida a Canejan, per què "no és expressió pròpiament aranesa"?

En el vocabulari de Vergés apareixen *pan*, *clauadura* i també *sarralha*,⁹³ però això no els dona la condició de formes araneses, ja que en el *Petit diccionari* hi ha una bona colla de mots que surten d'obres lexicogràfiques de l'altre costat de la frontera. L'ALVA, d'altra banda, recull [se]rralha a Canejan, però només *clauadura* (amb [u] tònic i no pas [y] perquè han desaparegut els

88. COROMINES Joan, *El parlar...*, p. 606.

89. Tot i que en algun punt com Montgarri és prou versemblant que, en comptes de catalanisme, hi pugui haver un coseranisme, ja que en alguns punts del Coserans -NN' produeix [ɲ]. Vegeu: BEC Pèire, *Les interférences...*, pp. 57-61.

90. DECat, vol. VI, p. 239.

91. CONDÒ Jusèp, "Vocabulari aranès", p. 24.

92. COROMINES Joan, *El parlar...*, p. 686.

93. VERGÉS Frederic, *Petit diccionari...*, p. 187 i 309.

diacrítics) en totes les altres localitats (al costat de *pica-pòrt* a Aubèrt).⁹⁴ Segons la font, doncs, les coses canvien. A l'ALVA no hi ha cap *pan*.

Cal corregir algunes informacions de treballs anteriors. D'entrada, malgrat el que diu Heyns, assenyalem que *sarralha* és la forma del Bauartès. De la frontera ençà continua a Canejan (i ho fa amb una seqüència [sa]-), on coneixen *clauadura* com a forma d'altres localitats. Per tant, podríem capgirar i manipular lleugerament la frase de Coromines que hem vist fa un moment: *clauadura* no és una forma pròpiament canejanesa, però és un mot conegut a la capital del Toran.

A Bausen i Les ja hi ha *clauadura* (i no admeten *sarralha*), mot que és general a la part baixa tot i que alguns coneixen *pan* (per exemple, a Vilamòs; però refusat a es Bòrdes). *Clauadura* continua a Marcatosa (confirmat a Aubèrt i Vilac), però des del terçó de Castièro ja domina la família de *pan*. Des de Vielha hi ha ['pan], ['paN] o ['pam].⁹⁵ Les tres realitzacions fan acte de presència als tres terçons més enlairats de la Vall d'Aran (Castièro, Arties e Garòs i Pujòlo), tot i que de tant en tant poden aparèixer denominacions alternatives d'una altra mena, provocades per la metonímia o pel canvi de referent: *clau* (Tredòs), *pica-pòrt* (Garòs, com Aubèrt a l'ALVA)...

Atenció, doncs. *Sarralha* és una forma minoritària —i regressiva— a la Vall d'Aran, però majoritària a Gascunya. *Clauadura*, que domina a la part baixa i en un sector del centre, continua cap a Luishon. *Pan*, amb els canvis en el so consonàntic final que calgui, impera a la part alta, que va d'acord amb el Coserans. Les tres formes araneses continuen en terres administrativament franceses. El pes de la frontera estatal, en tres punts diferents de la Vall d'Aran, és nul. L'extrem baix-aranès va amb la major part del Comenge. La part alta amb el Coserans. I una part del mig, davant del compromís, no s'afilera amb cap dels dos, sinó amb la vall del costat. On és la unitat de l'aranès, doncs?

94. ALVA, mapa 1037.

95. ['pam] ha de ser el resultat d'una hipercorrecció: ara sí. Segons les lleis fonètiques araneses, ['pans] és el plural normal de ['pan], però també de ['pam].

BIBLIOGRAFIA

- ADEMÀ Casimiro, *Estudio sobre el dialecto aranés*, Occitania, Barcelona, 1966.
- ALCOVER Antoni Maria, *Dietari de l'Excursió Filològica (1906)*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983 (reproducció de l'original de 1906, publicat al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, III, p. 257-367).
- BARÈS Verònica, LAMUELA Xavier, SUILS Jordi i VERGÈS Frederic, *Es verbs conjugadi. Morfologia verbau aranesa*, Llibres de l'Índex, Barcelona, 2003.
- BEC Pèire, *Les interférences linguistiques entre gascon et languedocien dans les parlers du Comminges et du Couserans*, PUF, París, 1968.
- BOIXAREU Ramon (ed.), *Diario de los viajes hechos en Cataluña de Francisco de Zamora*, Curial, Barcelona, 1973.
- CAMPÀ María del Carmen, "El aranés. Dialecto gascón en tierra española. Estudio de dialectología. Fonética histórica", a *Ún libret dera Val d'Aran*, Vinyes, Barcelona, 1983, pp. 30-52.
- CARRASCAL Jesús, *La penetración de la lengua catalana en el dominio gascón*, Institución Fernando el Católico, Saragossa, 1966.
- CARRERA Aitor, "Eras relacions transfrontalèras ara lutz deths hèts lingüistics. Eth exemple dera Val d'Aran e de Comenge", a *56ème Congrès Régional de la Fédération Historique de Midi-Pyrénées*, Fédération Historique de Midi-Pyrénées, Tarba, 2005 (en premsa).
- *Elements de variació diatòpica en el gascó de l'alta conca de la Garona. Afers de vocalisme en l'occità de la Vall d'Aran*, Universitat de Lleida, Lleida, 2005 (tesi doctoral inèdita), 581 p. i 140 mapes.
 - "Morfologia verbal aranesa: les desinències de l'imperfet d'indicatiu", a *Llengua i Literatura*, 16, 2005, pp. 205-228.
 - "Ahèrs de morfologia nominau en gascon dera nauta arribèra de Garona: un contrast entre era Val d'Aran e eth canton de Sent Biat (Estat francès)", a *De Lingua Aragonensi*, I, 2005, pp. 7-33.
 - *Microtoponímia occitana. Estudi lingüistic d'ua mòstra gascona (Bausen e es Quate Lòcs)*, Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Lleida, Lleida, 2004 (treball de recerca inèdit), 240 p.
 - "Una aproximació a les varietats geogràfiques de l'occità de la Vall d'Aran", *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes XLVI. Miscel·lània Joan Veny 2*, 2003, pp. 43-66.
 - "Les representacions gràfiques dels topònims occitans", a *XXIX Col·loqui de la Societat d'Onomàstica*, 2003, pp. 189-207.
- CHEVALIER Michel, *La vie humaine dans les Pyrénées Ariégeoises*, Lacour, Nîmes, 2002 (2 vols., reproducció de l'original de 1956).
- COMISSIÓ DE MESTRES, *Libre de lectura*, Generalitat de Catalunya, Lleida, 1984.
- CONDÒ Jusèp, "Vocabulari aranés", a *Butlletí de Dialectologia Catalana*, III, 1914, pp. 1-27.
- COROMINES Joan, *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*, Curial, Barcelona, 1990.
- *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana* (DECat), Curial, Barcelona, 1980-2001 (10 vols.).
 - "Introducció a l'estudi de l'aranès", *Entre dos llenguatges*, Curial, Barcelona, 1976, vol. II, pp. 5-28.
 - "La situació lingüística de la Vall d'Aran", a *La Publicitat*, 16 de juny de 1932, p. 3.
 - *Vocabulario aranés*, Imprenta de la Casa de la Caridad, Barcelona, 1931.

- CÒTS Peir, *Los derechos de paso, pastos y aguas entre Aran, Comenges y Coserans y su relación con los tratados de Lies i [sic] Patzeries*, Conselh Generau d'Aran, Vielha, 2003.
- DINGUIRARD Jean-Claude, *Ethnolinguistique de la haute vallée du Ger*, Universitat de Lille III, Lille, 1976.
- FAHRHOLZ Günther, *Wohnen und Wirtschaft im Bergland der oberen Ariège*, Seminar für romanische Sprachen und Kultur, Hamburg, 1931.
- FORCADA Manuèl de Miguel, *Uelhada ath passat*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida, 1999.
- FOSSAT Jean-Louis, *La formation du vocabulaire gascon de la boucherie et de la charcuterie. Etude de lexicologie historique et descriptive*, Equipe de Recherche Concertée du lexique de l'économie du bétail et des Viandes (ERCV), Tolosa (tesi doctoral), 1971.
- “Lexique de la boucherie: Aran-Luchon”, a *Actes du 25ème Congrès d'Etudes Régionales*, 1969, pp. 192-199.
- GRIERA Antoni, *Atlas Lingüístic de la Vall d'Aran* (ALVA), Instituto Internacional de Cultura Románica, Barcelona, 1973.
- *Atlas Lingüístic de Catalunya* (ALC), Abadia de Sant Cugat del Vallès, Barcelona, 1962-1964 (8 vol., reimpressió dels volums I-V; 1a ed. de 1923-1936).
 - “La frontera del català occidental”, a *Butlletí de Dialectologia Catalana*, VI, 1918, pp. 17-37.
- HEYNS Karl, *Wohnkultur, Alp- und Forstwirtschaft im Hochtal der Garonne*, Seminar für romanische Sprachen und Kultur, Hamburg, 1938.
- HIGOUNET Charles, *Le comté de Comminges de ses origines à son annexion à la couronne*, L'Adret, Tolosa, 1984 (2a ed.).
- KRÜGER Fritz, *Los altos Pirineos. Vol. I. Comarcas, casa y hacienda (primera parte)*, Garsineu-Diputació de Huesca-Diputació General de Aragón, Tremp-Osca-Saragossa, 1995 (traducció espanyola de l'original alemany de 1936).
- *Los altos Pirineos. Vol. I. Comarcas, casa y hacienda (segunda parte)*, Garsineu-Diputació de Huesca-Diputació General de Aragón, Tremp-Osca-Saragossa, 1996 (traducció espanyola de l'original alemany de 1939).
 - *Los altos pirineos. Vol. III. Las labores del campo (segunda parte)*, Garsineu-Diputació de Huesca-Diputació General de Aragón, Tremp-Osca-Saragossa, 1996 (traducció espanyola de l'original alemany de 1939).
- LAMUELA Xavier, *Estandardització i establiment de les llengües*, Edicions 62, Barcelona, 1994.
- PONSOLLE Jules i Yvonne, “Gloussari”, a *Era Isla des Diamants* [de Jusèp Condó], Escòlo deras Pirenéas, Sent Guironeç, 1981.
- POJADA Patrici, *Identité et solidarités dans les Pyrénées*, PyrèGraph, Aspèth, 2000.
- “Le commerce des mules entre la France et l'Espagne à l'époque moderne: l'exemple du Val d'Aran et des Pyrénées Centrales”, a *Annales du Midi*, 227, 1999, pp. 311-324.
 - “La Vall d'Aran i les fronteres al segle xv”, a *Afers*, 29, 1998, pp. 139-156.
 - “Situacion lingüística de la Val d'Aran al sèlge xvii e produccion en occitan”, a *Tèxtes Occitans*, 2, 1997, pp. 55-70.
- ROHLFS Gerhard, *Le Gascon. Etudes de philologie pyrénéenne*, Marrimpouey-Niemeyer, Pau-Tubinga, 1977 (3a ed.).
- “Beiträge zur Kenntnis der Pyrenäenmundarten”, a *Revue de Linguistique Romane*, VII, 1931, pp. 119-169.
- SARRIEU Bernard, “Le parler de Bagnères-de-Luchon et de sa vallée”, a *Revue des Langues Romanes*, XLVI, 1903, pp. 317-398.
- SCHÄDEL Bernhard, “La frontière entre le gascon et le catalan”, a *Romania*, XXXVII, 1908, pp. 140-156.
- SÉGUY Jean (dir.), *Atlas Linguistique et Ethnographique de la Gascogne* (ALG), CNRS, París, 1959-1973 (6 vols.).

- SÉGUY Jean, *Les noms populaires de plantes dans les Pyrénées Centrales*, CSIC, Barcelona, 1953.
- “Noms populaires de plantes au Val d’Aran”, a *Mélanges offerts à H. Gavel*, 1948, pp. 91-98.
- SOLER I SANTALÓ Juli, *La Vall d’Aran (1906)*, Garsineu, Tremp, 1998 (reproducció de la 1a ed., 1906, L’Avenç, Barcelona).
- VERGÉS Frederic, *Petit diccionari. Castelhan-aranés (occitan)-catalan-francés. Aranés (occitan)-castelhan-catalan-francés*, Conselh Generau d’Aran, Vielha, 1998 (3a ed.).
- VIAUT Alain, *L’occitan gascon en Catalogne Espagnole: le Val d’Aran. Du vernaculaire au formel*, Maison des Sciences de l’Homme d’Aquitaine, Bordeus, 1987.
- VIGNES L’Abbé, *Saint-Béat, ville royale, Clef de France, Bélisane, Casilhac, 2000* (reproducció de l’original de 1910).
- VIOLANT I SIMORRA Ramon, *El Pirineo español. Vida, usos, costumbres, creencias y tradiciones de una cultura milenaria que desaparece*, Alta Fulla, Barcelona, 1997 (reproducció de l’original de 1949).
- WINKELMANN Otto, *Untersuchungen zur Sprachvariation des Gaskognischen im Val d’Aran*, Max Niemeyer, Tübinga, 1989.